

значна называць іх версэйнай прозай не выпадае, паколькі некаторыя мініяцюры складаюцца ўсяго толькі з аднаго сказа або абзаца, прычым занадта аб'ёмнага нават для "звышдоўтага вершаванага радка".

Такім чынам, відавочная паэтычнасць зместу, нехарактэрныя для ўласна прозы інтанацыйна-рытмічны малюнак, версэйная арганізацыя тэксту схіляюць да думкі, згодна з якой менавіта паэтычны полюс прыцягнення мацней уплывае на зномы. Гэта ў першую чаргу тлумачыцца гарманічнасцю свету літаратурных формаў Алеся Разанава, узаемазвязанасцю ўсіх яго элементаў, немагчымасцю адасобіць адзін з іх па якой бы то ні было фармальнай прычыне.

Спіс літаратуры

1. Івашчанка, А. Паэтыка Алеся Разанава: між медытацыяй і рацыяй / А. Івашчанка. – Мінск : БНТУ, 2008. – 144 с.

2. Кісліцына, Г. Алесь Разанаў: праблема мастацкай свядомасці / Г. Кісліцына. – Мінск : Беларус. навука, 1997. – 143 с.

3. Кісліцына, Г. Лірычная мініяцюра як жанр беларускай літаратуры / Г. Кісліцына. – Мінск, 2000. – 118 с.

4. Орлицкий, Ю. На грани стиха и прозы (русское версе) [Электронный ресурс] / Ю. Орлицкий. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/arion/1999/1/orlic.html>. – Дата доступа : 30.10.2017.

5. Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – 3-е выд., дапоўн. і дапрац. – Мінск : Беларус. навука, 2004. – 576 с.

6. Разанаў, А. З апокрыфа ў канон : гутаркі, выступленні, нататкі / А. Разанаў. – Мінск : Выд. І. П. Логвінаў, 2010. – 138 с.

7. Разанаў, А. Лясная дарога / А. Разанаў. – Мінск : Выд. І. П. Логвінаў, 2005. – 200 с.

8. Разанаў, А. Паляванне ў райскай даліне / А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 143 с.

9. Разанаў, А. Сума немагчымасцяў / А. Разанаў. – Мінск : Выд. І. П. Логвінаў, 2009. – 122 с.

10. Штэйнер, І. Уводзіны ў невымоўнае: філасофія паэзіі А. Разанава / І. Штэйнер. – Мінск : Звязда, 2013. – 297 с.

Таццяна МОТРЭНКА,

аспірант кафедры беларускай літаратуры і культуры Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 11 лістапада 2017 г.

Асобы

АРЫГІНАЛЬНАЯ ЛІТАРАТУРАЗНАЎЦА НІНА ВАТАЦЫ

Чытачам часопіса "Роднае слова" добра вядомы імёны беларускіх літаратуразнаўцаў Р. Бярозкіна, В. Каваленкі, А. Адамовіча, У. Гніламёдава, М. Мушынскага, А. Бельскага, А. Мальдзіса, А. Марціновіча, Д. Бугаёва. У гэтай кагорце і імя Ніны Ватацы, арыгінальнай, таленавітай літаратуразнаўцы, строгага, але справядлівага літаратурнага крытыка і ўнікальнага бібліяграфа, апантанага даследчыка невядомых старонак жыцця М. Багдановіча, А. Пушкіна, Л. Талстога, Я. Коласа, Я. Купалы, К. Крапівы, К. Чорнага і іншых пісьменнікаў. (Шэраг твораў Н. Ватацы падпісвала прозвішчам *Н. Саўчанка*.)

Радзіма Ніны Барысаўны – горад Вендэн Ліфляндскай губерні (цяпер Цэсіс у Латвіі). Тут яна нарадзілася 14 мая 1908 г. у сям'і юрысконсульта і выкладчыцы анатоміі. У 1922 г. Ніна скончыла сямігодку, а ў 1926 г. пераехала ў Мінск. Тут яна працавала мастаком у краязнаўчым музеі і самастойна рыхтавалася да паступлення ў ВНУ па праграме агульнаадукацыйных курсаў, якія замянялі старшыя класы сярэдняй школы.

У 1927 г. Ніна Ватацы паступіла на літаратурна-лінгвістычнае аддзяленне педагогічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Беларуская паэтэса Вера Вярба больш чым

паўстагоддзя таму адзначала: "Размаўляючы з ёю, мімаволі гарташ у думках заснежаныя старонкі яе маладосці. І ўяўляецца Ніна Барысаўна худзенькай дзяўчынай з прыгожым задуменым тварам і доўгімі цёмнымі косамі. Занеслі віхуры далёкі 1927 год. Беларускі ўніверсітэт, літаратурны (больш дакладна – педагогічны. – Э. І.) факультэт. Моладзь прагна цягнулася да ведаў, студэнтам не хапала абутку і хлеба, але затое куплялі кожную новую кнігу, першыя адгукаліся на любую падзею..."

Ва ўніверсітэце ўсе любілі літаратуру, усе пісалі вершы. З Нінай Барысаўнай займаліся Пятро Глебка, Кандрат Крапіва, Максім Лужанін. Сябраваў, вучыўся, складаў вершы таленавіты беларускі паэт Паўлюк Трус, чый вобраз застаўся самым светлым успамінам юнацтва. З тых сустрэч, сходак, шумлівых і вясёлых, зарадзілася прагна, вялікая і чыстая любоў да літаратуры, якую пранесла Ніна Барысаўна нязменна і шчыра праз усё сваё жыццё" [1, с. 2].

Пасля сканчэння БДУ ў 1930 г. яна была накіравана на працу ў Дзяржаўную бібліятэку БССР, дзе прайшла шлях ад памочніцы бібліятэкара да галоўнага бібліяграфа. У 1933 г. Ніна Ватацы выйшла замуж за аспіранта Аляк-

сандра Саўчанку. Праз тры гады, у 1936-м, ён быў арыштаваны, так і не паспеўшы закончыць дысертацию пра жыццё і творчасць Змітрака Бядулі. Менавіта таму Н. Ватацы з 1936 г. працавала ў краёвай бібліятэцы ў Архангельску, а пасля – мастачкай у мастацкай майстэрні ў горадзе Кіраве. Потым Ніна Барысаўна пераехала ва Ульянаўск, дзе працавала ў педвучылішчы. У час Вялікай Айчыннай вайны яе муж Аляксандр Саўчанка загінуў. У 1942 – 1945 гг. Н. Ватацы была ў сакратарыяце навучальнай часткі ветэрынарнага тэхнікума, загадвала бібліятэкай эвакуацыйнага шпіталя ў горадзе Мелекесе Ульянаўскай вобласці, працавала ў брыгадзе па прыёмцы параненых.

На выклік Саўнаркама БССР Ніна Барысаўна ў жніўні 1945 г. вярнулася ў Мінск і стала загадчыцай аддзела беларускай літаратуры і бібліяграфіі, а потым – галоўным бібліятэкарам (бібліёграфам) аддзела беларускай літаратуры і бібліяграфіі Дзяржаўнай бібліятэкі БССР.

Першы артыкул “Кніжная вокладка ДзВБ” Н. Ватацы апублікавала ў 1932 г. у часопісе “Кніга – масам” (№ 2-3). Тады ж у чацвёртым-пятым нумары гэтага часопіса яна сумесна з Юліяй Бібілай надрукавала артыкул “Сусветная мастацкая літаратура ў перакладзе на беларускую мову”.

На працягу многіх гадоў Ніна Барысаўна вяла пошукі фактаў з біяграфіі Максіма Багдановіча. Яна адшукала і апублікавала яго невядомыя тэксты, аўтографы і фатаграфіі, склала літара-

турны альбом пра яго жыццё і творчасць (разам з А. Лойкам, 1968), зборнік успамінаў і біяграфічных матэрыялаў. Да сёння не страцілі каштоўнасці яе кнігі “Песня Максіма” (Мінск, 1981) і “Шляхі: Гісторыка-літаратурныя артыкулы” (Мінск, 1986).

Вядомы беларускі бібліёграф, загадчыца сектара абслугоўвання спецыялізаваных калекцый Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Я. Галіеўская адзначае: «...з 1957 г. яна... надрукавала шэраг паэтычных і літаратуразнаўчых твораў паэта, якія раней не былі вядомы літаратуразнаўцам. Яна знайшла аўтограф зборніка вершаў паэта “Зеленя” на рускай мове, сабрала шмат сямейных фатаграфій М. Багдановіча, пазнаёмілася з яго сваякамі. У 1975 г. выйшаў зборнік успамінаў і біяграфічных матэрыялаў пра М. Багдановіча “Шлях паэта”, у які ўвайшла яго эпістлярная спадчына... Ніна Барысаўна шмат гадоў працавала над яго складаннем, вяла пошукі ў архівах, перыядычным друку. У 1986 г. выйшла яе кніга артыкулаў “Шляхі”. Яна была адным з ініцыятараў стварэння музея паэта. Сабраныя матэрыялы, аўтографы і фотаздымкі Ніна Ватацы перадала ў дырэкцыю літаратурнага музея М. Багдановіча, якая была створана ў 1981 г.» [2, с. 10].

У размовах з аўтарам гэтых радкоў многія беларускія пісьменнікі і літаратуразнаўцы назвалі “арыгінальным і ўнікальным” твор “У Горкім” Н. Ватацы (1965). Прывядзем некаторыя фрагменты з яго: «*Ён пражыў усяго 25 гадоў, але плёну гэтага жыцця, кароткага і яркага, як бліскавіца, суджана тое даўгалецце, якім лёс надзяляе ўсё сапраўды таленавітае на зямлі...*

У пошуках аўтографу Максіма Багдановіча зусім нечакана мне дапамагла кніга “Белорусские поэты (XIX – начало XX столетия)”, выдадзеная на рускай мове ў Ленінградзе ў 1963 г. Было гэта так.

Працуючы над складаннем бібліяграфіі твораў Максіма Багдановіча, я вяла перапіску з рукапіснымі аддзеламаі некалькіх бібліятэк і з прыватнымі асобамі...

Аднойчы на рабоце мне падалі канверт, надпісаны незнаёмым почыркам. Гэта было пісьмо з горада Горкага ад дваюраднай пляменніцы Максіма Багдановіча – Наталлі Глебаўны Кунцэвіч.

Наталля Глебаўна – інжынер, працуе ў г. Горкім. У 1964 г. у рукі ёй трапіла вышэйназваная кніга “Белорусские поэты”, у якой вялікае месца займаюць творы Максіма Багдановіча. Яна ўбачыла, што вершы паэта вядомы не толькі ў арыгінале, але выдаюцца ў перакладзе на рускую мову. Прачытаўшы ў прадмове, што Мак-

сім Багдановіч – класік беларускай літаратуры, што беларускі народ помніць і шануе яго памяць, яна ўспомніла пра маё пісьмо, перасланае ёй у 1957 г. А. Т. Галаванам (дваюрадным братам М. Багдановіча. – Э. І.), і вырашыла адказаць на яго.

Так завязалася ў нас ажыўленая перапіска. Наталля Глебаўна наведаміла, што ў яе ёсць некалькі аўтографаў Максіма Багдановіча, пісьмы яго бацькі Адама Ягоравіча і іншых сваякоў і многа сямейных фота.

Трэба ехаць, і неадкладна...

У пачатку 1914 г. выйшла з друку кніжка вершаў М. Багдановіча “Вянок”, датаваная 1913 г. Затаіўшы дыханне, бяру ў рукі два экзэмпляры “Вянка” з аўтографамі М. Багдановіча. Гэта падарунак Наталлі Глебаўны...

Кнігу “Вянок” Максім Багдановіч падараваў стрыечнай сястры Нюце (Ганне Іванаўне Гапановіч), да якой ён адчуваў сардэчную сімпатыю. Прачытаўшы яго вершы, Нюта сказала яму, што ёй цяжка ацаніць іх, бо яна не ведае беларускай мовы. Тады Максім выбраў са свайго зборніка “Вянок” 22 вершы і пераклаў іх на рускую мову. Сшытак перакладаў паэт назваў “Зеленя”. Гэтыя пераклады вядомы на зборах твораў М. Багдановіча. Друкаваліся яны на копіях сшытка “Зеленя”, знятай дваюрадным братам Максіма Багдановіча – Андрэем Трыфанавічам (а не Андрэем Пятровічам, як зазначана ў Творах М. Багдановіча 1927 года выдання) Галаванам. Копія гэта загінула ў час вайны. Аўтограф сшытка “Зеленя” захоўваўся ў 1914 г. у Ганны Іванаўны Гапановіч, а пасля яе смерці (1941) – у сястры яе Веры Іванаўны і, нарэшце, у дачкі Веры Іванаўны, пляменніцы Ганны Іванаўны – Наталлі Глебаўны Куцэвіч...

Беражліва перагортваю старонку за старонкай гэты зграбна напісаны сшытак, у які з такой любоўю пяцьдзесят гадоў таму назад заносіў Максім Багдановіч пераклады сваіх твораў. Розначытаннаў з апублікаванымі з копіі А. Т. Галавана тэкстамі ў аўтографічным нямнога, але яны ёсць і павінны быць улічаны пры падрыхтоўцы наступных выданняў твораў паэта.

А вось і тая, для каго паэт любоўна рыхтаваў свой дар. З фотакарткі пшчотна глядзіць маладая прыгожая дзяўчына. Чытаю яе пісьмо да сястры Веры Іванаўны ад 11 і 12 кастрычніка 1913 г., у ім цытуюцца вершы М. Багдановіча, якія ёй найбольш спадабаліся. Гэта трыялет “На сонцы загляделся я...”, “Триолет XVIII века”, “Мне долгое забвеньё вами...”, “Слышишь гул! Это дико печальный лесун...” і “Скоро вечер в прошедшее канет...”.

Цікаўлюся лёсам Нюты. Наталля Глебаўна расказвае, што яна была абаяльная, цікавая жанчына...

У той час, калі Максім Багдановіч падараваў Нюце сшытак “Зеленя”, яна вучылася на вышэйшых жаночых курсах у Маскве, на аддзяленні матэматыкі і астраноміі. У час вучобы яна праявіла выдатныя здольнасці да матэматыкі. Прафесары прадказвалі ёй вялікую будучыню» [3, с. 122 – 123, 127 – 128].

Праз год быў падрыхтаваны даведнік “Максім Багдановіч, 1900 – 1957: публікацыі твораў і літаратура аб ім”. На жаль, гэтая каштоўная праца аб’ёмам 450 друкаваных аркушаў не была апублікавана, але сабраны даследчыцай матэрыял стаў асновай для далейшых грунтоўных выданняў. Як сцвярджае літаратуразнаўца М. Трус, праца Н. Ватацы на ніве багдановічазнаўства доўжылася амаль 40 гадоў, найбольш інтэнсіўнымі і плённымі былі 1960 – 1980-я гады. Яна была нязменным і найбольш аўтарытэтным кансультантам багдановічазнаўцаў. Нельга не згадзіцца з словамі М. Труса: «Своеасаблівым падагульненнем сабранага за многія гады матэрыялу сталі яе выданні “Максім Багдановіч: да 70-годдзя з дня нараджэння: бібліяграфічны даведнік” (1961), “Максім Багдановіч: жыццё і творчасць: матэрыялы для выстаўкі ў школе” (разам з А. Лойкам, 1968), “Максім Багдановіч: паказальнік твораў, аўтографаў і крытычнай літаратуры” (1977), “Песня Максіма” (1981), “Шляхі: гісторыка-літаратурныя артыкулы” (1986). Паказальнік “Максім Багдановіч” з’яўляецца вяршыняй навукова-бібліяграфічнай культуры. Тут зарэгістраваны творы, аўтографы, крытычная літаратура пра паэта за перыяд 1908 – 1976. Да гэтага ніводнае акадэмічнае выданне не мела зводнага вопісу аўтографаў М. Багдановіча з розных архіваў і фондаў.

Настольная кніга багдановічазнаўцаў – зборнік “Шлях паэта: успаміны і біяграфічныя матэрыялы пра Максіма Багдановіча” (1975)...

Ватацы была душой, аўтарытэтным дарадцам Літаратурнага музея М. Багдановіча. У год яго заснавання (1981) яна перадала ў фонды новай культурна-асветнай установы шмат каштоўнейшых матэрыялаў, якія сталі асновай збораў музея, а пазней – дамінантнымі кропкамі яго экспазіцыі» [4, с. 127].

Ніна Барысаўна была аўтарам бібліяграфічнага даведніка “Янка Купала” (1953), артыкулаў пра гэтага класіка беларускай літаратуры “Пянь народных дум” (“Сталинская молодёжь”, 1955, 29 мая), “Пераклады твораў” (“Звязда”, 1947, 28 чэрв.), “Ідзе Купала”, “Паўлінка” (у кн. “Беларускі экватар”, 1981 г.). Акрамя та-

го, Н. Ватацы змясціла бібліяграфічныя матэрыялы пра Я. Купалу ў шэрагу прац. Яна стала рэдактарам бібліяграфічнай памятки “Янка Купала” З. Шалашовай (М., 1957), навуковым кансультантам “Бібліяграфіі твораў Янкі Купалы” (ч. 1 – 3, 1955 – 1972), бібліяграфіі “Янка Купала ў літаратурнай крытыцы і мастацтвазнаўстве” (1980).

Жыццю і дзейнасці Якуба Коласа прысвечаны такія даследаванні Н. Ватацы, як “Даты жыцця і творчасці Якуба Коласа” (у альбоме “Якуб Колас: Жыццё і творчасць” Ю. Пшыркова, 1959), кароткі паказальнік літаратуры “Якуб Колас: К 70-летію со дня рождения” (М., 1952), бібліяграфічная памятка “Якуб Колас: Да 75 годдзя з дня нараджэння” (1957), “Якуб Колас: Памятка чытацелю” (М., 1957), паказальнік “Якуб Колас: Да 80-годдзя з дня нараджэння” (у суаўтарстве, 1962), біябібліяграфічны паказальнік “Якуб Колас: Да 100-годдзя з дня нараджэння” (1983).

Таксама Н. Ватацы была нястомным прапагандыстам беларускай класічнай і сучаснай літаратуры. Яна склала бібліяграфіі асобных выданняў мастацкай літаратуры БССР, беларускага літаратуразнаўства і крытыкі, выступала як рэдактар, укладальнік літаратурных зборнікаў.

Хоць Ніна Барысаўна не мела навуковых ступеняў і навуковых званняў, яна зрабіла істотны ўнёсак у беларускае літаратуразнаўства. Доказам можа служыць аналіз яе прац “Беларуская літаратура і работа ў масавых бібліятэках” (1958), бібліяграфій “Мастацкая літаратура Савецкай Беларусі” (за 1917 – 1960 гг. – 1962 г.; за 1961 – 1968 гг. – 1971 г.), “Беларускае савецкае літаратуразнаўства і крытыка. 1945 – 1963” (1964), “Беларуская савецкая драматургія. 1917 – 1965” (1967), “Беларуская савецкая драматургія 1966 – 1986” (1993), рэкамендацыйнага бібліяграфічнага даведніка “Белорусская литература” (у суаўтарстве, М., 1988), бібліяграфічных даведнікаў і памятак пра творчасць Я. Купалы, Я. Коласа, К. Чорнага, К. Крапівы, М. Лынькова, П. Глебкі, П. Труса, П. Пестрака, І. Шамякіна, П. Панчанкі, праведзены аўтарам гэтых радкоў. Разам з Н. Лапідусам Н. Ватацы выдала брашуры “Лев Толстой и Белоруссия” (1978) і “А. С. Пушкин и Белоруссия” (1979). Нельга не згадзіцца з думкай літаратуразнаўцы Л. Савік: “Даследаванні Н. Ватацы вылучаюцца глыбокім пранікненнем у матэрыял; у артыкулах пра творчасць беларускіх пісьменнікаў пошук даследчыка спалучаецца з грунтоўным аналізам літаратурных з’яў” [5, с. 539].

Аўтару гэтых радкоў давялося неаднаразова сустракацца з Нінай Барысаўнай, асабліва часта ў канцы 1960 – пачатку 1970-х гг., калі ён

як аспірант Інстытута гісторыі АН БССР пісаў кандыдацкую дысертацыю пра жыццё і навуковую дзейнасць першага рэктара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта прафесара Уладзіміра Іванавіча Пічэты. Рэч у тым, што ў 1927 – 1930-м гг., яшчэ студэнткай БДУ, Н. Ватацы слухала яго лекцыі па гісторыі Беларусі і неаднаразова сустракалася з ім. Пазней я сустракаўся з ёй, калі пісаў артыкулы пра прафесараў Івана Замоціна, Яўгена Барычэўскага, Усевалада Ігнацеўскага, пісьменнікаў Паўлюка Труса, Пятра Глебку, Алеся Якімовіча, Змітрака Бядулю, Максіма Гарэцкага, Кандрата Крапіву, Янку Купалу, Якуба Коласа, Платона Галавача, Язэпа Лёсіка, Цішку Гартнага.

Я асабіста пераканаўся, што Ніну Барысаўну нездарма калегі называлі “хадзячай энцыклапедыяй” у галіне літаратуразнаўства і бібліяграфіі, чалавекам шчодрой душы, незвычайнай эрудыцыі, вельмі інтэлігентным, добразычлівым і тактоўным. Неаднаразова яна давала мне вельмі карысныя парады і садзейнічала ўдасканаленню маіх ведаў пра беларускую літаратуру і культуру 1920 – 1930-х гг.

У 1963 г. Ніне Ватацы было прысвоена ганаровае званне “Заслужаны дзеяч культуры Беларускай ССР”, а ў 1979-м яна стала членам Саюза пісьменнікаў СССР. Ніна Барысаўна была ўзнагароджана медалямі “За доблестный труд в Великой Отечественной войне”, “За трудовую доблесть”, “Ветеран труда”, Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР.

Яе не стала 3 жніўня 1997 г. Шматгадовая плённая дзейнасць Ніны Ватацы на ніве беларускай культуры вартая таго, каб яе імя было ўвекавечана ў нашай краіне.

Спіс літаратуры

1. Вярба, В. Сэрца яе – адкрытая кніга / В. Вярба // Літаратура і мастацтва. – 1964. – 6 сак.
2. Галіеўская, Я. В. “Беларусы”: Да гісторыі аддзела беларускай літаратуры Нацыянальнай бібліятэкі: ч. 3 [Электронны рэсурс] / Я. В. Галіеўская // Здабыткі. Вып. 17. – Рэжым доступу: <http://content.nlb.by/content/dav/nlb/portal/content/File/Portal/O%20biblioteke/Skolchik/publikacii/12.%20s7-27.pdf>.
3. Ватацы, Н. У Горкім / Н. Ватацы // Максім Багдановіч. Я не самотны...: успаміны, артыкулы, вершы, пераклады; уклад. В. Шніп. – Мінск: Маст. літ., 2016.
4. Трус, М. В. Ватацы Ніна Барысаўна / М. В. Трус // Максім Багдановіч: Энцыклапедыя. – Мінск: БелЭн, 2011.
5. Беларускія пісьменнікі: біябібліяграфічны слоўнік: у 6 т. – Мінск: БелЭн, 1992. – Т. 1.

Эмануіл ЮФЕ,
доктар гістарычных навук,
прафесар Беларускага дзяржаўнага
педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка.